
Här i trakten förekommer till största delen gärdesgårdar av trävirke. Stengärdesgårdar är sällsynta, Där någon ägare till en mindre lägenhet odlat upp en trädgårdstappa i en stenbacke brukar de uppbrutna stenarna ha använts till gärdesgård kring tomten. En kombination av sten och trögärdesgård har ofta använts.

På Grefsätters gård började man redan på 1870-1880-talet att sätt upp staket av sågade ekstolpar och granslanor av smäckra granar som vid sågen kluvits mitt itu, Slanorna voro infällda i stolparna och spikade. Vanligen var staketet 3 slanor högt. Dessa staket förekom kring beteshagarna hemma vid gården, och kring åkrarna.

I skogsmarkerna hägnades med "trinne" och "staver". Trinnet höggs av tall eller gran, och klövs till lagom grovlek. Sex tjog trinne var ett dagsbeting för en man. Stavar höggs såväl av en som av kärniga tallar. Dessa kapades då i cirka 3 alnars längder och klövs varefter de rensades, d.v.s. att man med en yxa fasade av de skarpa kanterna på stavern och vässade den. Ett dagsbeting var 7 tjog.

Till vidjor användes när det var fråga om en bestående gärdesgård, alltid grankvistar. Vidjorna höggs på unga granar. För att nå upp till de högre sittande kvistarna användes ett verktyg som kallades vidjekox, som bestod av en stång varpå fastsatts en kniv vanligen gjord av en gammal lie. Att klyva vidjorna har så vitt jag vet aldrig förekommit här på orten. Vidjorna "basades" över en eld för att bli mjuka. Att basa "vejorna" som det uttalas här, var alltid hjälparepojknas arbete.

Jag vill nu försöka beskriva uppsättandet av en gärdesgård. När det var fråga om hägna om en gammal sådan, revs först denna. Allt gammalt virke som ansågs användbart sorterades ut. Sedan spändes en lina där gärdesgården skulle stå, efter denna höttes stavern ned parvis, med två alnar eller något mindre mellan varje "hot" som det kallades. Sedan, plockades trinnet i, dock ej hur som helst, utan efter bestämda regler. Trinnet skulle ha en bestämd lutning. Först lades några korta trinnor i, så att någon lutning erhöles. Vid 3 trinnors höjd sattes "fotvidjan" om. Detta tillgick så, att toppändan på vidjan vreds så att den blev böjlig och kunde läggas om den ena stavern. Därefter vreds den varv efter varv, tills den kvarvarande änden veks in mellan båggen stavrarna.

Därefter plockades åter trinne i, tills man kommit 3 eller 4 varv över fotvidjan, där sattes mellanvidjan. Trinnet skulle då luta så mycket att "foten" gick 3 hot före mellanvidjan. Samma sak gällde med nackvidjan, som var den översta, att mellanvidjan skulle gå 3 hot före denna.

Över nackvidjan lades 2 trinnor. Till detta tog man de längsta och starkaste trinnorna. För övrigt gällde, att intet kortare trinne fick användas, än att det räckte förbi 3 hot. Vanligen var 3 man sysselsatta i ett lag, hjälparen basade vidjor och hägnade foten, därefter kom en man som hägnade och satte om mellanvidjorna, Att "nacka" var det ansvarsfullaste, och utfördes av någon äldre dagsverkare. Han hade också att ditsätta stödstavarna. Dessa placerades dock så att nackvidjan vreds om stödstavern. I vanliga fall sattes de i sicksack, med 5 hots mellanrum.

Där gärdesgården gick över berg, användes även stöttor inhuggna och ställda parvis mitt emot varandra. Också brukades på berg att i foten lägga en trädstam vari huggits hack för stavrarna så att dessa hade stöd däri tills fotvidjan omsatts.

Betinget för en man var att hägna 40 hot, däri ingick huggning av vidjor. Virke skulle vara hugget och framkört till platsen.

Att bränna stavern i markändan förekom icke så vitt jag vet. Däremot voro stolparna på de staket jag omnämnt, alltid brända i den ända som sattes i jorden.

Sådana stöttor som användes blott i samband med reparation, när det gällde att resa upp en kullfallen gärdesgård och stötta upp den. Då brukade man även hota över den med ett par stavar med några hots mellanrum, och sätta om en vidja, varefter man om det behövdes lade i ett varv trinne överst i gärdesgården. En gärdesgård så som här beskrivits med tre vidjor till varje hot, och 11 eller 12 trinnor hög kan betecknas som "laggill", den kunde bestå i 20 till 25 år.

I detta sammanhang kan nämnas att en del skrock var förknippat vid hägnader av stängsel av alla slag. Ofta kunde ett mindre växande träd passa att sätta en staver bredvid, och således bilda ett hot. Om nu en havande kvinna steg över ett sådant stängsel, blev hennes barn "vårdbundet", dvs. det fick förvridna fötter och kunde till följd därav icke gå.

Jag minns från min barndom två syskon, bror och syster; som då voro i medelåldern. Mannens fötter voro båda förvridna, så att han fick krypa på knäna hela sitt liv. Systemen hade en normal fot, och kunde förflytta sig med hjälp av en stol. En äldre gumma visste orsaken. Deras mor hade gått över en gärdesgård, där ett växande träd var inhägnat, eller också hade hon gått under ett kullblåst träd som med rötterna satt fast i jorden. I båda fallen blev nämligen barnen vårdbundna, Mannen hade blivit vårdbunden i båda fötterna och systemen blott i den ena. Men gumman visste även bot för dylikt. Det måste dock göras så fort det visade sig att barnets fötter ej voro normala. Man skulle taga barnet med sig till en gärdesgård där ett träd blivit använt som stavar, och hugga av vidjehankarna, barnet skulle då hålla i yxskaftet när man högg. Samma förhållande var det med ett kullblåst träd, om det gällde ett sådant. Då skulle rötterna huggas av och barnet skulle hålla i yxskaftet. Att de förvridna fötterna orsakades av engelska sjukan, var då ej känt av allmogen. Detta hör ju egentligen inte till ämnet, men jag anser det dock ur kulturhistorisk synpunkt värt att anteckna.

Jag vill även beskriva ett "skyttleled" som gjordes där gärdesgården korsade en körväg. I två stolpar högs hål 6 i varje stolpe, i den ena gjordes hålen något vidare så att skytteln ledigt gick att skjuta fram och tillbaka I den andra gjordes något smalare hål, så att skyttlarna stadigt kilade fast, när de sköts in. Skyttlar högs av smäckra granar och täljdes av så att de passade till hålen i stolparna. Om grindar kom till användning, var också dessa gjorda utan spikning. De tillverkades så att i två gavelstycken, som täljdes till av någon ung gran, borrades ett antal hål, vari sedan passades granstänger av cirka 1 och ½ tums grovlek. Allt material till hägnader och grindar togs alltså i skogen.

Till sist vill jag även omnämna att i svårtillgängliga marker med stenblock och klippavsatser, ofta användes att fälla risiga träd och enbuskar som placerades där hägnaden skulle ske. Efter ett varv av sådana träd, brukades att ställa ett par stavar i kors däröver, i detta kryss lades sedan ännu ett varv med risiga buskar. Ett sådant stängsel kallades här rishag.

Gärdesgårdar användes visserligen ännu på en del mindre gårdar, men numera användes järntråd i stället för vidjor. Staket av stolpar och slanor, och i en del fall taggråd, ersätter nu de gamla gärdesgårdarna.

De senaste åren har tillkommit strömförande stängsel av tråd, som användes ganska mycket till flyttbara betesfällor.

På kronoparkerna har sedan många år varit förbjudet att hugga trinne och stavar till stängsel. Det anses gå åt betydligt mera virke till en gärdesgård än staket av slanor.

Gärdesgård i Norra Kalmar län med skyttleled, omkring sekelskiftet 1900